

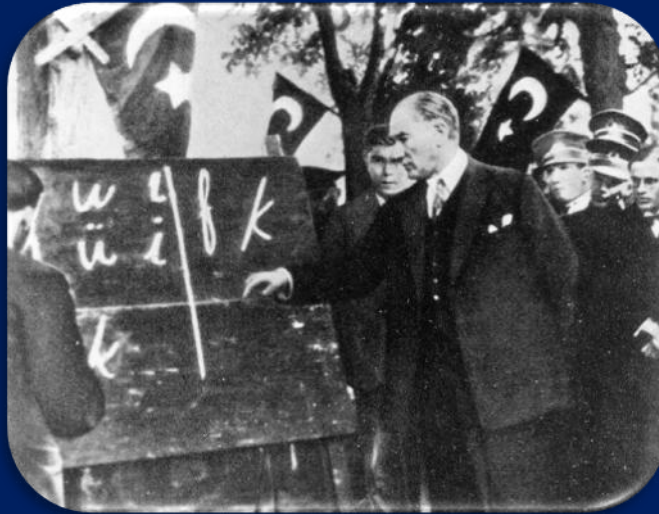

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Tarihsel Süreçte Türkçenin Temel Esasleri

İstanbul-2025

Hazırlayanlar

**Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Araştırma Görevlileri**

**Aslıhan YILMAZ
Beyza UYANIK
Büşra GÜLER
Fatmanur TAMAR
Feyza Zeynep ERDOĞAN
Kemal ÇİNKO
Mustafa Erenay ÖZDEMİR
Sinem BÜYÜKKAHRAMAN
Şevval BELLİ
Utku ÖZKAN**

HAREZM-KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

1. HAREZM TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

- **Zemahşerî, *Mukaddimetü'l-Edeb*, 1128-1144.**

Zemahşerî eseri, Atsız b. Muhammed b. Anuş Tigin'e sunmuştur. Arapça öğretmek üzere yazılmış sözlükte, Arapça kelime ve kısa cümlelerin satır aralarında Türkçe ve Farsça karşılıkları yazılmıştır. Bir nüshada buna ek olarak Moğolca, bir nüshada da sadece Harezmi (İran dili) karşılıkları verilmiştir. 1. İsimler, 2. Fiiller, 3. Harfler (isim ve fiil dışındaki gramer unsurları), 4. İsim çekimi, 5. Fiil çekimi olmak üzere beş bölümden oluşmaktadır. Üçüncü ve beşinci bölümlerin Harezmi Türkçesi ile tercümesine rastlanmamaktadır. Alfabetik olmayan sözlükte fiiller Arapça baplara göre sıralanmıştır. Eserin bilinen en eski nüshaları Harezmi Türkçesi ve Farsça ile tercüme nüshalardır.

- **Nâsirü'd-din b. Burhânü'd-din Rabgûzî, *Kısasü'l-Enbiyâ*, 1310.**

Müellif, Nâsirü'd-din b. Burhânü'd-din Rabgûzî, eserini Nâsirü'd-din Tok Buga'ya sunmuştur. *Kısasü'l-Enbiyâ*, peygamberlerin hayat hikâyeleri ve mucizelerini, sahabenin ve dört halifenin menkıbelerini içerir. Yaratılıştan Hz. Hasan ve Hüseyin'e kadar gelir. Dinî konuları edebî bir dille nakleden Rabgûzî, kıssalarla ilgili Arapça ve Türkçe manzumelere de yer vermiştir. *Kısasü'l-Enbiyâ*, Arapçadan Farsçaya yapılmış bir tercümenin Türkçeye uyarlamasıdır. Eserin en eski nüshası Londra, British Museum'da muhafaza edilmektedir.

- **?, *Muînü'l-Mürîd*, 1313-1314.**

Müellifinin *Bu kaç söz ayıttan atı İslâm ol / Tileki âhır vakt îmân islâm ol* mısralarından hareketle İslam olduğu kabul edilmektedir. *Muînü'l-Mürîd*, dinî bilgileri öğretmek amacıyla yazılmış, mütekarip vezninde 407 dörtlükten oluşan dinî-tasavvufi bir eserdir, edebî bir değer taşımamaktadır. *Muînü'l-Mürîd*; İmân, Ma'rifetü'l-Hakk ve Resûlihi Muhammed, Va'z ve'n-Nasihat, Zekât, İrâdât, Âdâb, Beyânü's-Sohbet, Meselû's-Şerî'at ve't Tarîkat ve'l-Hakikat, Beyânü'l-Kalb ve'n-Nefs, Sülûk, Şükrü'l-Hakk ve Zikrû'l-Ebrâr

bölümlerinden oluşmaktadır. Bilinen tek yazma nüshası, Bursa Yazma ve Basma Eski Eserler Kütüphanesi'nde *Mecmuatü'r-Resâil* adlı yazmanın içiresinde yer almaktadır.

- **Kutb, *Husrev ü Şîrîn*, 1341-1342.**

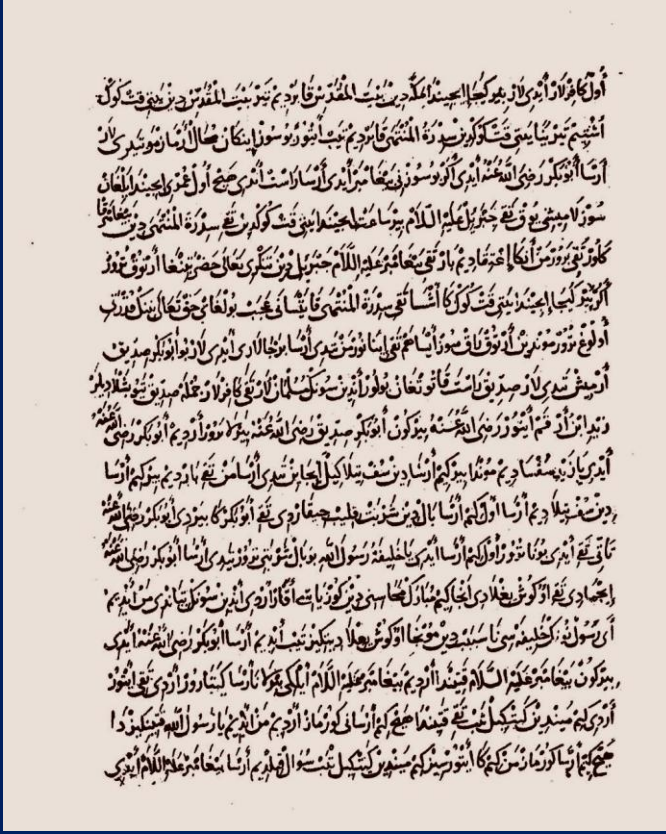
Altın Ordu sahasında yazılan Kutb'un *Husrev ü Şîrîn*'i, Nizâmî'nin aynı adlı mesnevisinin Türk edebiyatındaki ilk çevirisidir. Kutb eseri, Tini-Bek Han ve eşi Melike Hatun adına Türkçeye çevirmiştir. Sâsânî hükümdarlarından Husrev Pervîz ile Ermeni kraliçesi Şîrîn'in aşkını konu almaktadır. İkinci planda ise Husrev'in siyasi hayatı verilmektedir. 4370 beyitlik hacimli mesnevi, Nizamî'nin kullandığı *mefâîlün mefâîlün feûlün* vezninde yazılmıştır. Bibliothèque Nationale'de bulunan tek nüsha, Berke Fakih tarafından 1383-1384'te, Altın Buga adına İskenderiye'de istinsah edilmiştir.

- **Harezmî, *Muhabbet-Nâme*, 1352-1353.**

Muhammed Hoca Bey'in arzusu üzerine Harezmî tarafından kaleme alınmış, mesnevi tarzında uzunca bir manzumedir. Eser, Farsça beyitler de içermektedir. "Nâme" adı verilen kısa bölümlerden oluşan eserde "kıt'a" adı verilen gazeller de vardır. *Mefâîlün mefâîlün feûlün* vezniyle yazılmıştır. Biri Uygur, üçü Arap harfli dört nüshası bulunur.

- **Mahmud bin Ali, *Nehcü'l-Ferâdîs*, 1358'den önceki bir tarih.**

Mahmud bin Ali tarafından telif edilen *Nehcü'l-Ferâdîs*, Türk edebiyatı sahasındaki kırk hadis çevirilerinin ilk örneğidir. İstanbul nüshasında hatimedeki kayda göre eserin müstensih yazım işini müellifin ölümünden üç gün sonra, yani Miladi 25 Mart 1360'ta tamamlamıştır. Eser; Hz. Peygamber'in faziletleri, Hulefa-i Raşidin, Ehl-i Beyt ve Dört İmamın faziletleri, Allah'a yaklaştıran ameller, Allah'tan uzaklaştıran ameller adlı dört müstakil baptan meydana gelmekte, her bapta on fasıl bulunmaktadır. Kitapta her faslın başında bir hadis ve hadisin Türkçeye çevirisi verildikten sonra, tanınmış İslam âlimlerinin eserlerinden hadisin manasını aydınlatacak türde mütalaa, menkıbe ve hikâyeler yer almaktadır. Eserin adı Uşmahlarnıñ Açuk Yolu'dur. "Cennetlerin Açık Yolu" manasındaki bu addan müellifin kitabı yazmaktaki amacı da anlaşılmaktadır. Sade ve kolay anlaşılır bir dile sahip olan *Nehcü'l-Ferâdîs*'in birçok nüshası bulunur.

Resim 1: Nehcū'l-Ferâdīs'ten
bir bölüm

- **?, Süleymaniye Kütüphanesi Hekimoğlu Ali Paşa Camii 2 numarada muhafaza edilen satır arası Kur'ân çevirisi nüshası, 1363.**

Kur'an-ı Kerîm'in satır arasında kelime kelime tercüme edildiği eserin mevcut nüshası, 196a/196b sayfalarının tercümesi ve 586b/587b'deki Farsça vakıf ve ibtida kaidelerinin devamının olmaması dışında tam bir nüshadır. 583b'de tercüme biter, 585b-586a'da Kur'an ayetleriyle nasıl fal bakılacağı Farsça olarak açıklanır. 586b-587b'de ise vakıf ve ibtida kaideleri üzerinde durulur. Her sayfada 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe olmak üzere toplam 18 satır vardır.

- **?, Özbekistan İlimler Akademisi Ebu Reyhan el Biruni adlı Şarkşinaslık Enstitüsünde 2008 numarada kayıtlı bulunan Kur'an tercümesi, t.y.**

Kur'an'ın satır arası Türkçe ve Farsça tercümesinin kim tarafından ve ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Toplam 273 varak içeren, eksik bir nüshadır.

Altın Ordu Yarlık ve Bitikleri

- ***Toktamış Han Yarlığı, 1393.***

Toktamış Han tarafından Lehistan-Litvanya kralı Lagayla'ya gönderilmiştir. 25 satırdan ibaret metin, Uygur harflidir. Varşova Merkez Arşivi (Archiwum Główny) 'nde muhafaza edilmektedir.

- ***Temir Kutluk Yarlığı: 1397.***

Muhammed adlı şahsı Tarhan yapmak üzere Temür Kutluk Han tarafından verilmiştir. Uygur harfli orijinal metnin altında Arap harflerine aktarı yer alır. Elli beş satır olan bu yarlığın İstanbul'da orijinalinden istinsah edilmiş Uygur matbu harfleriyle yazılı bir nüshası bulunur.

- ***Mahmud Han Bitiği: 1466***

Altın Ordu hanı Mahmud Han tarafından Fatih Sultan Mehmed'e gönderilen 21 satırlık bitik, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivinde E.10202 numarada kayıtlıdır.

- ***?, Cevâhirü'l-Esdâf, t.y.***

Muînü'l-Mürîd'in bulunduğu mecmuanın sahife kenarlarında yer alan, altı kıtalık bir metindir. Tasavvufî ve didaktik nitelikte dörtlüklerle yazılmış bir manzumudur. Bursa Orhan Kütüphanesinde bulunur.

- ***Hüsâm Kâtib, Cümcümenâme, 1368-1369.***

Kesikbaş adlı dinî menkıbenin Feridüddin Attar'a dayanan manzum bir tercümesidir.

- ***?, Mi'râc-nâme, 14. yüzyıl.***

Eserin, Mâlik Bahşı tarafından 1436 yılında Herat'ta istinsah edilen nüshasından hareketle, bu tarihten önce kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Hz. Muhammed'in miracını konu edilen mensur bir eserdir. Uygur harfli tek nüshası Paris'te Bibliotheque Nationale'de bulunur.

- ?, *Sirâcü'l-Kulûb*, t.y.

Farklı muhitlerde tercüme edilmiş nüshaları bulunan *Sirâcü'l-Kulûb*'ün Harezmi Türkçesi ile de birkaç nüshası vardır. Dinî, tasavvufî konulu didaktik, mensur bir eserdir.

- İbn Muhennâ, *Hilyetü'l-Lisân ve Hulbetü'l-Beyân (İbnü'l-Mühennâ Lugati)*, 14. yüzyıl.

Cemâleddin İbnü'l-Mühennâ tarafından kaleme alınan ve İbni Mühennâ Lugati olarak da tanınan eserin asıl ismi Hilyetü'l-İnsân ve Halbetü'l-Lisân'dır. Farsça, Türkçe ve Moğolca üç bölümden oluşur. Her üç bölümde de kelimelerin karşılıkları Arapça olarak açıklanır. Yazılış tarihi bilinmeyen eserin çeşitli muhitlerde yazılmış nüshaları bulunur. Kilisli Rifat Bilge tarafından bulunan İstanbul nüshası, Harezmi Türkçesiyle kaleme alınmıştır.

2. KIPÇAK TÜRKÇESİ DÖNEMİ ESERLERİ

KUZEY KIPÇAK TÜRKÇESİ

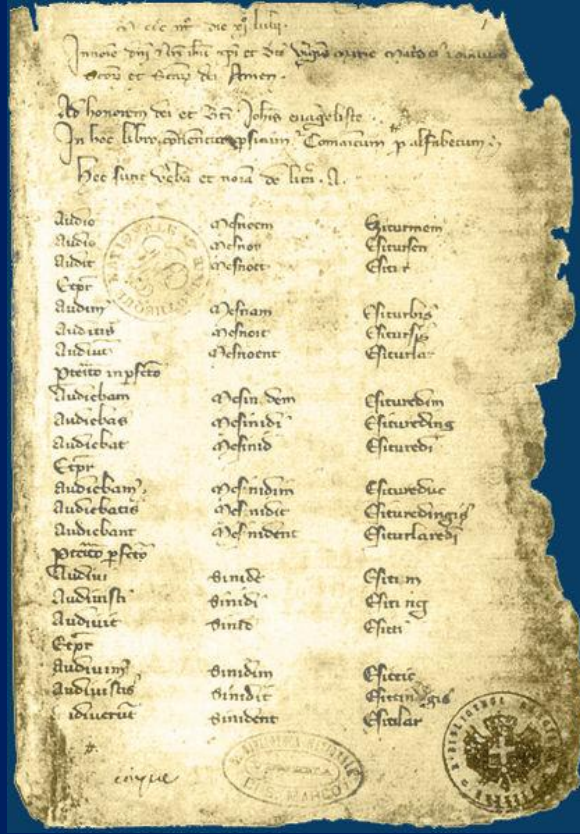
- ?, *Codex Cumanicus*, 14. yüzyıl.

Eserin adı “Kıpçak Kitabı” manasına gelmektedir. İtalyanlar ve Almanlar tarafından Karadeniz’in kuzeyindeki Kıpçak (Kuman) Türklerinden derlenmiştir. Türkçe bilmeyen yabancılara Türkçe öğretmek ve Kıpçaklar arasında Hristiyanlığı yaymak amacıyla hazırlanmış bir el kitabıdır. Yazı dilini değil, dönemin Kıpçak konuşma dilini yansıtır. Birbiriyle ilgisi olmayan, konu ve amaç birliği sebebiyle birleştirildiği düşünülen eser, iki bölümden oluşur. 55 yaprak olan İtalyan bölümünün ilk kısmında Latince girişten sonra üç sütun hâlinde sırasıyla Latin, Fars ve Kuman (Kıpçak) dillerinde kelime listeleri yer alır. İkinci kısımda ise Latince başlık altında çeşitli konularda kelime grupları oluşturulmuştur. Alman bölümünde ilk liste Kıpçakça-Almanca, ikinci liste Kıpçakça-Latince sözlüktür.

Resim 2 : *Codex Cumanicus*'tan, üzerinde papağan çizimi olan bir sayfa, Marciana Millî Kütüphanesi

Resim 3: Codex
Cumanicus'tan bir sayfa

MEMLUK KIPÇAK TÜRKÇESİ

- Ebû Hayyan Muhammed bin Yusuf, *Kitâbu'l-İdrâk li-Lisâni'l-Etrâk*, 1312.

Arap gramercisi Ebu Hayyan tarafından kaleme alınmıştır. Memluk Kıpçak Türkçesiyle yazılmış sözlük ve gramerlerin en eskisidir. İki ana bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde Türkçe-Arapça sözlük, Arapça alfabetik sıraya göre yer alır. Madde başı alınan Türkçe kelimelerin Arapça karşılıkları tek kelime ile verilmiştir. İkinci bölümde Türkçenin grameri Arapçanın kurallarına göre açıklanmıştır. Eserin mevcut üç nüshası İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ve Kahire'de Dârü'l-Kütüb'de bulunur.

- ?, *Kitâb-ı Mecnû-ı Tercümân-i Türkî ve Acemî ve Mugalî*, t.y.

Araplara Türkçe öğretmek amacıyla yazılmış sözlüğün müellifi ve telif tarihi bilinmemektedir. Eser iki kısımdan oluşur. 63 varak olan ilk kısım Arapça-Türkçe bir

sözlüktür; 1) İsimler, 2) Fiillerin mastarları ve emir biçimleri, 3) Kelime ve fiil çekimleri, 4) Cümle kuralları olmak üzere kendi içinde dört kısma ayrılır. 13 varak olan ikinci kısım ise Moğolca ve Farsça sözlüktür. Eserde Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır ve harekelidir. Yazar, Türkmenceye (Oğuzcaya) karşılık Kıpçakların dilini “hâlis Türk dili” kabul eder. Eserin Hollanda Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesi’nde bulunan tek nüshası, 1343 yılında Konyalı bir Türk olan Halil bin Muhammed bin Yusuf el-Konevî tarafından Kadı Mevlâna Kemalüddin için istinsah edilmiştir.

- **Abbâs İbni Hamza es-Sabrânî, *Kitâbü’l-Ef’âl*, 18 Mart 1356.**

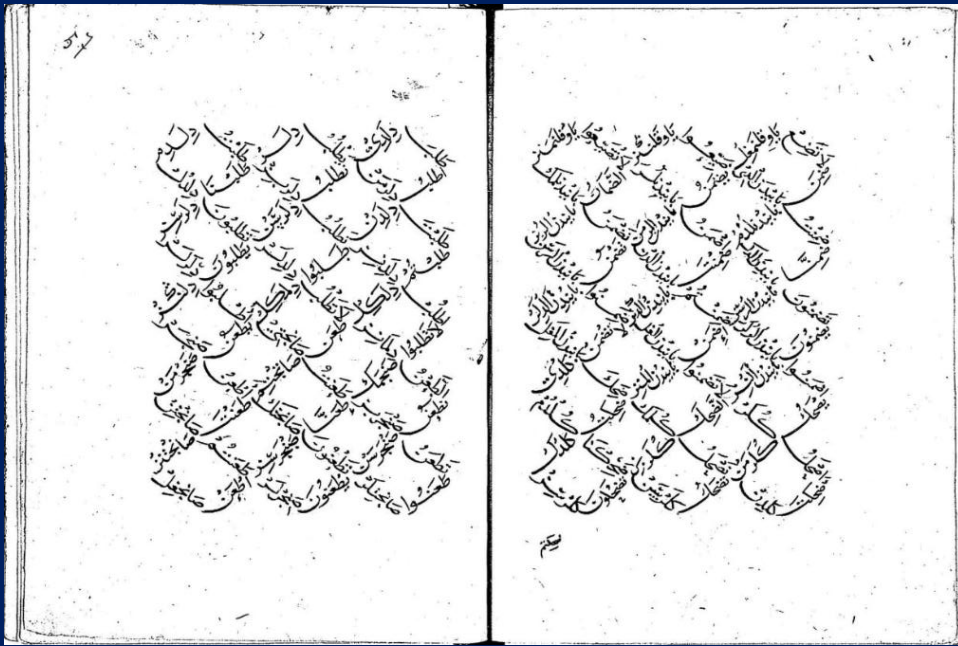
Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça satır arası bir sözlüktür ve gramer içermez. Mısır’da yazılmış Arapça-Türkçe sözlüklerin en hacimlisidir. Satır arası Arapça-Türkçe bir sözlüktür. Eserde fiiller liste hâlinde sıralanmış, her fiil bir örnek cümle içinde kullanılmıştır. 62a’ya kadar olan kısım üç dillidir. Arapça cümlelerin Türkçe ve Farsça karşılıkları yazılmıştır. Sonraki bölümler ise iki dillidir, yalnız Türkçe karşılıklar yazılmıştır. Kelimeler Arapça fiil kalıplarına göre bölümlere ayrılmış, her bölümdeki fiiller alfabetik olarak sıralanmıştır. Her sayfada 9 satır Arapça, 9 satır Türkçe bulunur. Sonradan ilave edildiği düşünülen Farsça çeviriler, Türkçe çevirilerin aralarına veya satır başlarına dikey olarak yazılmıştır. Eserin bilinen tek nüshası Ahmet İyimaya’nın şahsi kütüphanesinde bulunur.

- **?, *Et-Tuhfetü’z-Zekiyye fi’l-Lügati’t- Türkiyye*, 15. yüzyılın başları.**

Eser, Arapça-Türkçe sözlük ve gramer olmak üzere iki ana bölümden oluşur. 39 varak olan sözlük bölümünde Arapça kelimeler alfabetik olarak sıralanmış; her harfe önce isimler, sonra fiiller dizilmiştir. Madde başı Arapça kelimelerin Türkçe karşılıkları verilmiştir. Arapça gramere göre tasnif edilen ikinci bölümde morfoloji ve sentaks yer almaktadır. Eserin giriş bölümünde yazar, kitabı Kıpçak dilinde yazdığını, gerektiğinde Türkmen Türkçesi kullandığını belirtmiştir. Eserin tek nüshası İstanbul’da, Beyazıt Devlet Kütüphanesi’ndedir.

- **Cemâleddin Ebû Muhammed Abdullah et-Türkî, *Bûlgatü'l-Müşâtâk fî Lûgati't-Türk ve'l-Kıfçak*, 14. yüzyılın ikinci yarısı veya 15. yüzyıl.**

Arapça-Türkçe bir sözlüktür, gramer bölümü yoktur. *Bûlgatü'l-Müşâtâk*'ta kelimeler baklava biçiminde dizilmiştir. Eserin tamamı harekelidir; Arapça kelimeler siyah, Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserde önce isimler, sonra fiiller bölümü yer alır. İsimler tematik olarak sıralanmıştır. Fiiller bölümünde Arapça fiiller alfabetik sıraya göre dizilmiştir. Bilinen tek nüshası Paris Bibliothèque Nationale'da yer alır.

Resim 4: *Bûlgatü'l-Müşâtâk*'tan bir bölüm

- **?, *El-Kavânînu'l-Külliyeli-Zabtî'l-Lûgati't-Türkiyye*, 15. yüzyıl başı.**

Arapça kaleme alınmış *El-Kavânînu'l-Külliyeli-Zabtî'l-Lûgati't-Türkiyye*, diğer Memluk sahası dilcilik eserlerinden farklı olarak sadece gramer bölümünden oluşur, sözlük kısmı bulunmaz. Ancak yer yer kelime listeleri yer alır. Eserde fiil, isim ve ekler olmak üzere üç bap bulunur. 89 varak olan eserde Türkçe kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yazar, *El-Kvânîn*'de Türkmencenin gerçek Türkçe olmadığına dair uyarıda bulunur. Tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunur.

- **?, *Ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Lügati't-Türkiyye*, 14. veya 15. yüzyıl.**

Arapça-Türkçe sözlük ve konuşma kılavuzudur. 24 fasıldan meydana gelen eserde, gök ve yerdekiler, sular, güzel kokulu bitkiler, meyveler, ağaçlar, Türkçe sayılar, Türk erkek adları, Türk kadın adları vb. kavramların her biri bir fasıl oluşturur. “Terkîbü'l-kelâm ve kelâmu mürekkeb”adlı 24. fasılda 220 kısa cümle ve anlamlarının yer aldığı konuşma kılavuzu bulunur. Baştan sona harekeli olan eserde, Arapça kelimeler ve ibareler siyah mürekkeple üst satıra, Türkçe kelime ve ibareler kırmızı mürekkeple alt satıra yazılmıştır. Bilinen tek nüshası İtalya'dadır.

- **?, *Resûlî Sözlüğü*, t.y.**

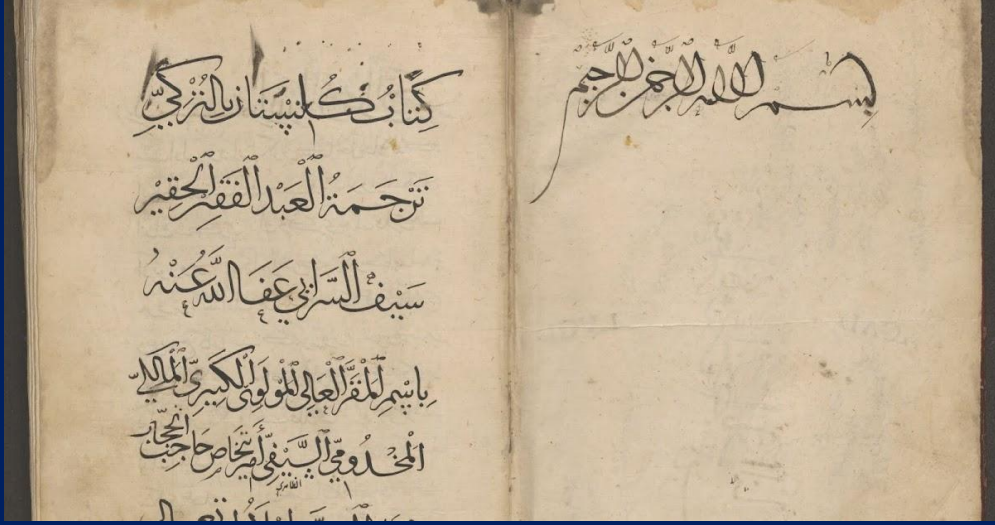
Resûlîlerin altıncı sultanı El-Malik el-Efdal el-'Abbas b.'Alî için derlenmiştir. Arapça bir eserin içerisinde yer alan 21 sayfalık çok dilli bir sözlüktür. Arapça, Farsça, Türkçe, Rumca, Ermenice ve Moğolca kelime listeleri bulunmaktadır. Tek nüshası Yemen'de bulunmaktadır.

- **?, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtîn*, 1387.**

Melik ve sultanlara yol göstermek üzere kaleme alınmış aynı adlı Arapça fıkıh kitabının Türkçeye satır altı çevirisidir. Eserin günümüze ulaşmış tek nüshası Berke Fakih tarafından İskenderiye'de istinsah edilmiştir. Berke Fakih, *İrşâdü'l-Mülûk'u*, Seyfî Baçman'ın isteği üzerine yazmıştır. 29 ana bölümden oluşan eserin sonunda 49 fıkıh meselesi soru-cevap olarak verilmiştir.

- **Seyf-i Sarâyî, *Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistân bi't-Türkî)*, 1 Eylül 1391.**

Sadî'nin 1258'de Farsça olarak yazdığı Gülistan adlı eserin Seyf-i Sarâyî tarafından Kıpçak Türkçesine yapılmış serbest tercümesidir. Mısır'da hâcipler hâcibi Emir Bathas'ın isteği üzerine tercüme edilmiştir. Seyf-i Sarâyî, Gülistan tercümesinin sonuna kendi şiir ve nazirelerini de eklemiştir. Eserin elimizdeki tek nüshası Hollanda Leiden İlimler Akademisi Kütüphanesi'nde bulunur.

Resim 5: Gülistan Tercümesinden bir bölüm

- **?, Baytaratü'l-Vâzih, 14. yüzyılın sonu.**

Atlara ve veterinerliğe dair bir eserdir. Mütercimi bilinmeyen eser, Mahdum Tolu Bey'in emriyle *Baytara* adlı Arapça bir kitaptan tercüme edilmiştir. On bölümden oluşur; atların faydalı ve zararlı hâlleri, sıfatları, donları, huyları ve at hastalıkları ve tedavi yolları anlatılır. Eserin biri İstanbul Topkapı Sarayı'nda, diğeri Paris Bibliothèque Nationale'da olmak üzere iki nüshası vardır.

- **?, Münyetü'l-Guzât, 14. yüzyılın ikinci yarısı veya 15. yüzyılın başları.**

Muhammed bin Yakub tarafından yazılmış *El-Furûsiyye fî-Remyi'l-Cihâd* adlı Arapça bir eserden Türkçeye çevrilmiş binicilik kitabıdır. Mütercimi ve tercüme tarihi bilinmemektedir. Münyetü'l-Guzât, Arapça kitabın üçüncü bölümünün tercümesidir. Hasekiler hası Timur Bey'in isteği üzerine Türkçeye çevrilmiştir. Kitap altı bölümden oluşmaktadır: Ata binmek, süngü tutmak, kılıç kullanmak, kalkan tutmak, ok atmak, top vurmak. Bilinen tek nüshası Topkapı Sarayı'nda muhafaza edilmektedir.

- **?, *Kitâbü'l-Hayl (Kitâb fî Riyâzati'l-Hayl)*, 14. yüzyılın sonu veya 15. yüzyılın başı.**

Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş, atçılık ve veterinerlik kitabıdır. Mütercimi ve tercüme tarihi bilinmemektedir. Eser; atların özellikleri, at hastalıkları, tedavi usulleri ve at terbiyesi hakkındadır. Eserin iki nüshası vardır. İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın müstensihisi Hüseyin bin Ahmed el-Erzurumî'dir. İkinci nüsha Paris Bibliotheque Nationale'da bulunmaktadır.

- **?, *Kitâb fi-İlmi'n-Nüşşâb (Hulâsa)*, 14. yüzyıl sonları.**

Mahdum Tolu Bey'in isteği üzerine Arapça eserlerden derlenerek Türkçeye çevrilmiş, okçulukla ilgili bir eserdir. Mütercimi ve tercüme tarihi belli değildir. Eserin İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi ve Paris Bibliothèque Nationale'da nüshaları bulunmaktadır.

- **?, *Kitâb fi'l-fıkıh*, t.y.**

Satır altı bir fıkıh tercümesidir. Zamanı, mütercimi ve müstensihisi belli değildir. 266 varaklık eserde, Arapça metin üst satıra siyah, Türkçe metin alt satıra kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Türkçe kısımlar harekelidir.

- **?, *Kitâb fi'l-Fıkh bi-Lisâni't-Türkî*, t.y.**

Çeşitli fıkıh kitaplarından derlenmiş fetva kitabıdır. Müellifi bilinmeyen eserin 1421'den önceki bir tarihte yazıldığı anlaşılmaktadır. Tek nüshası İstanbul Millet Kütüphanesi'nde yer alır.

- **?, *Kitâb Mukaddime-i Ebu'l-Leysi's-Semarkandî*, 15. yüzyıl.**

Hanefî mezhebinin ünlü fıkıh bilginlerinden Ebu'l-Leys Semerkandî'nin fıkıhla ilgili Arapça kitabından Kansu Gavri için satır arası olarak Türkçeye tercüme edilmiştir. Mütercimi ve yazılış tarihi belli değildir. İsenbey b. Sudun tarafından istinsah edilmiş eserin tek nüshası, İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

- **?, *Mukkaddimetü'l-Gaznevî fî'l-İbâdât*, t.y.**

Arapçadan satır altı tercüme edilmiş bir fıkıh kitabıdır. Eserin İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı iki nüshası mevcuttur.

- ?, *Şerhü'l-Menâr li'l-Musannifi bi't-Türkî*, t.y.

Arap fıkıh âlimi İmam Neseî'nin *Kitâbü'l-Menâr fî Usûli'l-Fıkh* adlı eserinin Memluk Kıpçak Türkçesiyle şerhidir. Eserin tek nüshası Bursa Eski Harfli Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'nde yer almaktadır.

ERMENİ HARFLİ KIPÇAK METİNLERİ

- ?, *Hikmetli Hikâr*, 16. yüzyıl veya 17. yüzyılın ilk yarısı.

Yazarı ve yazılış tarihi bilinmemektedir. Ermeni harfli Kıpçak Türkçesiyle yazılmış tek edebi metin olan *Hikmetli Hikâr Hikâyesi*, hikmetli sözleri ve azizlerin efsanevi hayatlarını içeren didaktik bir eserdir. Tek nüshası Viyana'da Ermeni Mekhitarist Kütüphanesi'nde muhafaza edilmektedir.

Resim 6: Ermeni harfli Kıpçak Türkçesi ile yazılmış metinden bir bölüm

- **?, *Ermenice-Komence Sözlük*, 16. veya 17. yüzyıl.**

Ermenice elyazması, Viyada K. K. Hofbibliothek'te bulunmaktadır.

- **?, *Ermenice-Kıpçakça veya Komence*, 18. yüzyıl.**

Münih Kütüphanesi'nde Ermenice Yazmalar bölümünde yer alır.

- **?, *Ermenice-Kıpçakça*, 18. yüzyıl.**

Macaristan'da hazırlandığı düşünülen 170 sayfalık bir sözlüktür.

KAYNAKÇA

Eckmann, J. (2014). *Nehcü'l-Ferâdis, Uştmahlarning Açuk Yolu-Cennetlerin Açık Yolu*. Birleştirilmiş Baskı).(Yayımlayanlar: Semih Tezcan, Hamza Zülfikâr). (Dizin-Sözlük: Aysu Ata). Türk Dil Kurumu Yayınları. [Resim 1].

Ercilasun, A. B. (1984). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları.

Al-Turk, G. (2012). *Kitābu bulġatu'l-muştāk fī luġati't-Türk we'l-Kıfçāk Üzerine Dil İncelemesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. [Resim 4].

Atalan, S. (2025). *Aşıġ Arti Oġlı Defteri*. Doġu Kütüphanesi. [Resim 6].

Saġol Yüksekaya, G., M. Argunşah (2019). *Karahanlıca Harezme Kıpçakça Dersleri*, Kesit Yayınları.

Çevrimiçi Kaynaklar:

URL-1: https://tr.wikipedia.org/wiki/Codex_Cumanicus [Resim 2].

URL-2: https://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Codex_Cumanicus_001.jpg [Resim 3].

URL-3: <https://sozumuz1.blogspot.com/2019/07/seyf-i-sarayinin-turkce-gulistan.html> [Resim 5].